

הזרוע הצבאית של חמאס ברצועת עזה: התפתחות, דפוסי פעולה וצפי

גיא אביעד

ב־24 בדצמבר 2008 אישר הקבינט בהובלת ראש הממשלה אהוד אולמרט את הפעלתה של תכנית המגירה של צה"ל לתקוף ברצועת עזה, והסמיק את הפיקוד העליון לפעול לשינוי המציאות הביטחונית בדרום הארץ כדי לשפר את חיי התושבים באזור.¹ כעבור שלושה ימים פתח צה"ל במבצע "עופרת יצוקה". המבצע החל במהלומה אווירית על יעדים צבאיים של תנועת חמאס ברצועה. בשני גלי תקיפה, שהשתתפו בהם יותר משמונים כלי טיס, הושמדו מחסנים לאגירת רקטות, מוצבים, בסיסי אימונים ומרכזי שלטון. בכך ניתן אות הפתיחה למערכה רצופה בת כשלושה שבועות, אשר הייתה שיא חדש נוסף במאבק הממושך בין צה"ל ובין תנועת חמאס, הן בהיקף הכוח והאש שהפעילו שני הצדדים והן בממדי הפגיעות בנפש וברכוש, בעיקר בצד הפלסטיני.²

ב־23 ימי לחימה ספגה הזרוע הצבאית של חמאס, המוכרת בכינוי "גדודי עז אל-דין אל-קסאם", מכה מרוכזת שכמותה לא ידעה מעודה. על פי הערכות, נהרגו מאות מפעיליה, ורבים נוספים נפצעו בדרגות חומרה שונות, ולעומת זאת, היה מניין הנפגעים של צה"ל נמוך לאין שיעור ועמד בסתירה לתרחיש הפסימיים שהוצגו לפני המבצע.³ עם זאת, הזרוע הצבאית של חמאס רחוקה מלהתפוגג, והותירה בידיה די יכולות, הן בהיקף החימוש והן בכוח האדם המיומן העומדים לרשותה, כדי לשוב ולאתגר את צה"ל גם בעתיד. לא מן הנמנע כי סיבוב הלחימה הבא קרוב מתמיד.

מאמר זה נועד לבחון את מאפייניה של הזרוע הצבאית של חמאס כגוף לוחם בעל מסגרת ממוסדת ולשפוך אור על המבנה שלה ועל ייעודיה, על ההיגיון המנחה את תורת הלחימה שלה ועל דפוסי פעולתה. לשם כך ינותחו תהליכי ההתפתחות של הזרוע הצבאית של חמאס ברצועה בין השנים 2004 ל-2008, על רקע המעבר שלה מחוליות טרור לכדי גוף היררכי צבאי למחצה, וייבחנו אופני הלחימה שלה

גיא אביעד הוא ראש מדור הדרכה במחלקת ההיסטוריה של צה"ל ומחברו של הספר **לקסיקון חמאס** (תל אביב: מערכות / משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 2008).

במבצע "עופרת יצוקה" על סמך ההכנות שערכה בתקופה הנזכרת למעלה ותוך כדי עמידה על הישגיה על פי ראייתה היא.

שנים 2004–2005 – שלב הטרינספורמציה

שנת 2004 סימנה את ראשיתו של תהליך הפיכתה של הזרוע הצבאית של תנועת חמאס ברצועה מזרוע טרור לגוף בעל דפוסים ממוסדים ותורת לחימה. הגורמים שהביאו להתנעתה של מגמה זו כרוכים הן בשינויים פנים ארגוניים בחמאס והן בהחלטות שקיבלה ישראל ונגעו ישירות לעתידה של עזה. חיסולם של השיח' אחמד יאסין וסגנו עבד אל-עזיז רנתיסי בשליש הראשון של 2004 חיזק את הנהגת "החוק" של חמאס, היושבת בדמשק, והביא להידוק הקשרים של התנועה עם איראן.⁴ בשל כך החלה הזרוע הצבאית בעזה, הכפופה ישירות להנהגת "החוק", ליהנות מתקציבים ניכרים ומהכוונה מקצועית ממנגנוני המודיעין של איראן ומהשלוחה של טהראן בלבנון – ארגון חזבאללה. ביטוי מעשי לכך היה עם הקמת מיליצית "אל-מוראביטון" והעמדתו של אחמד ג'עברי, לימים מנהיג הזרוע הצבאית של חמאס ויורשו של מוחמד דף, בראשה. המיליציה נועדה להיות בסיס לצבא עממי, וכחלק משלב היערכות הכרחי לקראת עימות צבאי עם ארגון פת"ח על דמותה של הרשות הפלסטינית. מגמות אלו, אשר הלמו את האסטרטגיה ארוכת הטווח של חמאס, הואצו עם אישורה של תכנית ההתנתקות ב-26 באוקטובר 2004 על ידי הכנסת ומתן גושפנקה חוקית לממשלת שרון להוציאה אל הפועל. ההבנה בחמאס כי נסיגת ישראל מרצועת עזה קרמה עור וגידים ופתחה את הפתח למאבק על השליטה בה האיצה את תהליך בניין הכוח ואימוץ שיטות לחימה שעלו בקנה אחד עם אתוס ההתנגדות והזהות הג'האדית של התנועה. ראשית, חולקה הרצועה לשש עד שבע חטיבות מרחביות האחראיות לגזרות מוגדרות. בפקודו של כל מח"ט פעלו מפקדי גדודים ומפקדי פלוגות אשר הופקדו על תאי שטח מצומצמים, בדרך כלל על שכונה, ובהם הכינו ביצורים ופרסו אנשים בעמדות מוכנות מראש.

נסיגת ישראל מרצועת עזה האיצה את תהליך בניין הכוח שעלה בקנה אחד עם אתוס ההתנגדות והזהות הג'האדית של חמאס.

שנית, הוגדלו מחזורי הגיוס לזרוע הצבאית, ובכל חטיבה מרחבית פעלו בין אלף ל-1,500 פעילים במוצע.⁵ שלישית, השימוש במנהרות חרג מייעודו המקורי להברחת אמצעי לחימה ופעילים, והיה לשיטת פעולה מועדפת נגד מוצבי צה"ל. מנהרות תופת היו לאיום מוחשי ואמצעי יעיל, לתפיסתה של חמאס, לערעור שליטתה של

ישראל ברצועה לפני ההינתקות ולהצגת יציאתה מעזה כבריחה מבוהלת וכהישג להתנגדות.⁶ רביעית, הוקם מערך ייצור המוני של רקטות קסאם ברחבי הרצועה, ובכללו רשת של בתי מלאכה ומחרטות. טווח הרקטה הוגדל בהדרגה, ועצמת

הפגיעה שלה הוגברה. הברחתן של רקטות גראד לתחום הרצועה תרמה לשיפור איכותי נוסף והכניסה למעגל הירי יישובים רבים בעומק ישראל. כך היה הירי תלול המסלול לזרוע הארוכה של גדודי עז אל-דין אל-קסאם ולאמצעי להענשת ישראל על פגיעה מפעם לפעם באנשיה.⁷

הסכמת חמאס לכוון רגיעה ביטחונית עם ישראל במרס 2005 השתלבה היטב בתכניות התנועה להתמודד בבחירות לרשויות המקומיות ולמועצה המחוקקת כדי לצבור הון פוליטי.⁸ גם התובנה כי בעת הזו מאבק מזוין היה עלול לחבל במימוש תכנית ההתנתקות, סייעה בהורדת סף האלימות מצד חמאס לזמן מה. עם זאת, לא שקטה הזרוע הצבאית שלה על שמריה. את השקט היחסי ניצלו פעיליה להתעצמות ולבניין כוח על פי ארבעת הנדבכים שצוינו לעיל, ועם השלמת יציאת ישראל מהרצועה באוגוסט-ספטמבר 2005 הושלם המעבר מחוליות טרור לארגון בעל מבנה היררכי, תורות לחימה וסממנים צבאיים. אם כן, חמאס היתה ערוכה ליום שאחרי נסיגת ישראל מהרצועה ולקראת מאבק אלים על השליטה בה.

שנים 2006–2008 – שלב ההתבססות

ראשיתה של שנת 2006 הייתה עבור חמאס תקופה של מימוש רווחים. לא זו בלבד שהתנועה הצליחה לרקום סיפור ניצחון, שלפיו הביאה ההתנגדות המזוינת לנסיגת צה"ל מעזה, כמו יציאת צה"ל מרצועת הביטחון בדרום לבנון במאי 2000, אלא שהיא גם הצליחה לתרגם זאת לתמיכה פוליטית ולאחדת ההמון. ב-25 בינואר 2006 זכתה התנועה לניצחון סוחף בבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית, ואיישה 74 מתוך 132 המושבים בה.⁹ חודשיים לאחר מכן הוקמה ממשלה על טהרת חמאס בראשות איסמאעיל הניה, והתנועה הייתה למפלגת השלטון. התפתחות זו סייעה להתמשכות העקבית של התעצמות הזרוע הצבאית עד כדי היותה גורם שהאפיל על מנגנוני הביטחון של הרשות הפלסטינית. לא זו בלבד שלצד גדודי עז אל-דין אל-קסאם הוקמה מיליציה חדשה בדמות "הכוח הביצועי", ולחמאס נוספו אלפי חמושים בכסות של משטרה כחולה,¹⁰ אלא שגם היה אפשר להרחיב את תופעת ההברחות במנהרות רפיח ואת מערך ייצור הרקטות כמעט ללא הפרעה, בפרט על רקע נסיגת צה"ל מציר פילדלפי והיעדר פיקוח רצוף לאורכו.

אולם משהייתה חמאס לגורם הפוליטי הדומיננטי בחברה הפלסטינית, נמדד כוחה של הזרוע הצבאית לא רק ביכולתה לשמר מתח צבאי מול ישראל ובהרחבת שורותיה, כי אם גם כמשענת העיקרית לשלטון. למרות השבעתה של ממשלת הניה, לא השלים ארגון פת"ח עם אבדן מרכזי הכוח לטובת חמאס וחתר בהתמדה תחת אשיותיה. לפיכך שימשו גדודי עז אל-דין אל-קסאם שומר הסף של שלטון חמאס, בכל האמור לרצועת עזה, וסייעו בידו של "הכוח הביצועי" לטפל בגילויי האנרכיה ולדכא סממני מרי וחתרנות פוליטית. כך אפוא הייתה תלויה שרידותו של המשטר

בהובלת הנהגת "הפנים" של חמאס ברצועה ביעילות הזרוע הצבאית של התנועה, אשר נשמעה להנהגת "החוץ" בדמשק וקיבלה ממנה ממון, חימוש והכוונה. כמי שצייתה לחברי הלשכה המדינית של חמאס, גוף ההנהגה העליון של התנועה היושב מחוץ לשטחים, פעלה הזרוע הצבאית לא אחת שלא בהתאם לאינטרס של הנהגת "הפנים" בעזה, גילתה עמדה עצמאית משלה וכפתה מציאות פוליטית אחרת. חטיפת החייל גלעד שליט ב-25 ביוני 2006 הייתה רק דוגמה בולטת אחת לכך. אמנם שחרור אסירים נתפס כקונצנזוס בחברה הפלסטינית לגווניה והפעולה זכתה לאהדה ציבורית, אך המהלומות שספגה תנועת חמאס בשורה של מבצעים שערך צה"ל בשם הקוד "גשמי קיץ" בין 28 ביוני ל-26 בנובמבר 2006 הקשו על יכולתה של ממשלת הניה למשול ביעילות והגבירו את המאבק האלים ברחוב העזתי עם נאמניו של אבו מאזן וארגון פת"ח. עימותים אלו נמשכו לתוך שנת 2007, והגיעו לשיא בחודשים מאי-יוני על רקע החלטתו של הנשיא אבו מאזן לפרוס את מנגנוני הביטחון הכפופים לו ברחבי הרצועה שלא על דעת חמאס. הזרוע הצבאית של חמאס עשתה דין לעצמה, ובמהלך מתוזמן היטב הכריעה את מנגנוני הביטחון של הרשות שהיו עדיפים במספר ובציוד, תוך כדי שימוש אינטנסיבי במנהרות תופת שנחפרו אל מתחת למפקדות פת"ח ברצועה. השתלטות גדודי עז אל-דין אל-קסאם ב-14 ביוני על מפקדת הביטחון המסכל בתל אל-הווא סתמה את הגולל על שלטון הרשות בהנהגת אבו מאזן ברצועה, וההפיכה שביצעה חמאס הייתה לעובדה מוגמרת.¹¹ עם חיסולם של שני מוקדי כוח חמולתיים – משפחת חילס (אוגוסט 2008)¹² ומשפחת דורמוש (ספטמבר 2008)¹³ – היה שלטונה של חמאס בעזה מבוצר ללא עוררין, והזרוע הצבאית הייתה לגוף החזק ביותר ברצועה.

מאפייני הלחימה של חמאס – מתורה ליישום

לצד תפקידה של הזרוע הצבאית של חמאס כשומרת על הבלעדיות של שלטון התנועה בעזה מפני איום מבפנים, היא לא זנחה את ייעודה המקורי כגוף לוחם, ונערכה לעמוד גם מפני האיום שמבחוץ – פלישה של ישראל לרצועה. התנתקות ישראל מעזה, היכולת לצאת מהרצועה ולהיכנס אליה בחופשיות יחסית והתרחבות תופעת ההברחות לכדי תעשייה של ממש, בחסות ממשלת הניה העניקו לבניין הכוח של גדודי עז אל-דין אל-קסאם ממדים חדשים. מאות פעילים יצאו את גבולות הרצועה ועברו אימונים מתקדמים באיראן, בסוריה ובלבנון ובכללם מיומנויות באיסוף מודיעין, הסוואה, הרכבת מטענים מתוחכמים והפעלת טילי נ"ט מדרג מתקדם. מלבד זה, עברו אלפי המגויסים החדשים אימונים בשטח הרצועה, ובהם ירי נק"ל וטילי נ"ט, כגון R.P.G. ויאסין (טיל מתוצרת עצמית של חמאס), שדאות ומטעון.¹⁴

יותר מכול העניקו מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006 והצלחת חזבאללה לעמוד מול צה"ל במשך 34 ימי לחימה זריקת מרץ לזרוע הצבאית של חמאס ותרמו לשדרוג יכולותיה. דפוסי הפעולה של חזבאללה היו עבור חמאס מודל לחיקוי ומופת לניהול לחימה א-סימטרית תוך כדי ניצול תווי השטח וחולשות היריב.¹⁵ על סמך הלקחים שהופקו פיתחה הזרוע הצבאית של חמאס תפיסת הגנה אשר התבססה על כמה נדבכים. ראשית, עמדה חמאס על יתרונות התווך התת-קרקעי כמו מודל "שמורות הטבע" של חזבאללה בדרום לבנון. לא זו בלבד ששימוש יעיל במנהרות אפשר לנטרל במידת מה את העליונות האווירית של חיל האוויר, אלא שהוא היה מערך יעיל להגדלת אורך הנשימה של הזרוע הצבאית כגוף לוחם ואמצעי להישרדות פעילה. פיזורם של מחסני רקטות בעומק האדמה בכל חטיבה מרחבית שירת מטרה זו.¹⁶

שנית, חלחלה בחמאס ההבנה כי התשת העורף הישראלי בירי מרחוק והשבתת החיים האזרחיים לאורך זמן ממושך עד יומה האחרון של המערכה, כמו שקרה במלחמת לבנון השנייה, יש בהן כדי להפחית מתחושת ההישג הצבאי של ישראל ולהיות מקור לתסכול ולהרגשה כי צה"ל לא עמד בציפיות. לפיכך עמלה הזרוע הצבאית להכין תכנית אש סדורה המשולבת במשמעת מבצעית הדוקה, אשר חתרה לשיגור מטחי ירי מדודים אך רצופים לשטח ישראל, גם אם ייכבשו כמה ממרחבי השיגור הידועים בצפון הרצועה, תוך כדי ניצול המרחב האורבני הצפוף בעיר עזה ובמחנות הפליטים שבפאתיה.¹⁷

שלישית, חתרה הזרוע הצבאית של חמאס לגבות מצה"ל מחיר כבד בנפש, תוך כדי גרירתו לעומק השטח הבנוי שחייליו היו אמורים להתקל בו בזירות מטענים, בבורות ייקוש, בירי צלפים, במחבלים מתאבדים וכיוצא באלה. הכרת

חמאס ברגישותה של ישראל לנפילת חיילים גרסה כי מספר רב של הרוגים מקרב לובשי המדים עשוי לקצר את משך הלחימה, לפגוע במורל ולהותיר תחושה עזה של החמצה.¹⁸

רביעית, הזרוע הצבאית של חמאס נערכה ליצירת "הפתעות" תוך כדי לחימה כדי להוציא את החברה הישראלית משיווי משקל וליצור הישג שערכו התודעתי עלה בהכרח על חשיבותו המבצעית הישירה. מלבד הטרימינולוגיה המועתקת מחזבאללה, עמד בבסיס

החשיבה של חמאס הרצון להציג את צה"ל במערומיו, לנפנף במחדליו וליצור לחץ ציבורי להפסקת המערכה העתידית לפני השגת מטרותיה. באופן זה יכלה הזרוע הצבאית של חמאס להציג ניצחון בנקודות, אשר היה נחשב בעיניה הכרעה.

דפוסי הפעולה של חזבאללה היו עבור חמאס מודל לחיקוי ומופת לניהול לחימה א-סימטרית תוך ניצול תווי השטח וחולשות היריב.

חמישית, על רקע יכולותיו המודיעיניות של צה"ל, ובייחוד סיכולים ממוקדים, שמה לעצמה הזרוע הצבאית של חמאס למטרה את הצורך להיטמע באוכלוסייה המקומית ולהיות אויב אמורפי וחמקמק שקשה לאתרו, מתוך רצון להפחית את מספר הנפגעים שלה ולשמור על שרידות כוחה ובשל ההבנה כי על רקע היתרון האיכותי של צה"ל יש לפעול במסגרות קטנות ברמת החוליה בשיטת פגע וברח, כלומר אין דין העצמה הכמותית שהופעלה מול אויבים מבית כדין עמידה מול אויב מבחוץ הנהנה מעדיפות טכנולוגית ומפערי עצמה. מלבד זה, עשויה הייתה ההיטמעות באוכלוסייה להיות פוטנציאל להרג בשוגג של המונים לא מעורבים על ידי צה"ל. אירוע נקודתי מעין זה, כמו פגיעות בכפר קנא, הן במבצע "ענבי זעם" ב-1996 והן במלחמת לבנון השנייה עשור מאוחר יותר, היה עשוי להביא להפוגה, אם לא למעלה מכך – להפסקה מוחלטת של המערכה. לדידה של הזרוע הצבאית, לא זו בלבד שהיו מושחרים פניו של צה"ל כצבא מוסרי, אלא שלחץ בין-לאומי היה כופה תוצאה שהייתה בהכרח לטובת חמאס ומגמדת את הישגיה של ישראל עד אותה נקודת זמן.

עם התאוששותה של הזרוע הצבאית של חמאס ממהלך הפתיחה של מבצע "עופרת יצוקה" ניסו פעיליה ליישם את עקרונות הפעולה שעמדו בבסיס תכנית ההגנה שלה על הרצועה. ככלל, פשטו לוחמי חמאס את מדיהם, נטמעו באוכלוסייה האזרחית, שהם עשו ממנה מגן אנושי בעל כורחה, ונמנעו מחיכוך ישיר עם צה"ל בשטחים הפתוחים שבין ציר "הוברס" ובין פאתי השטח העירוני.¹⁹ למעט אש צלפים, האש של חמאס נגד כוחות צה"ל הופעלה מרחוק וכללה שימוש בפצצות מרגמה, במטענים מוכנים להפעלה, בצירי התנועה ובבתים ממולכדים, ובירי של טילי נ"ט מסוג R.P.G. ויאסין.²⁰ פעילי הזרוע הצבאית של חמאס חתרו לגרירת צה"ל לעומק השטח העירוני שהיה אפשר לבטל בו אחדים מיתרונותיו, ובה בעת ניסו לייצר הפתעות טקטיות שהיה בהן כדי לשנות

תוך כדי לחימה התגבשה בחמאס התובנה כי די בירי רקטות אחדות ארוכות טווח לכיוון מזרח וצפון כדי לשבש את שגרת החיים בדרום ישראל.

את המחיר בנפש, ובכך אולי גם את פניה של המערכה כולה. לוחמי חמאס נעו דרך מנהרות תת-קרקעיות בניסיון לתקוף כוחות מעורפם, ובמקרה אחד לפחות אף היו קרובים לחטיפת חייל באמצעות הכנסתו לרשת המחילות שלהם ומשם למקום מבטחים.²¹ בנוגע לירי תלול המסלול לשטח ישראל, אמנם שוגר מספר נמוך של רקטות לעומת הערכות מוקדמות, שנעו בין מאה למאתיים יציאות ליממה,²² אך יש לראות בכך לא הישג

של תקיפות חיל האוויר על מחסני תחמושת ומרחבי שיגור דווקא, כי אם עדות להיגיון מערכתי סדור. נראה כי תוך כדי לחימה התגבשה בחמאס התובנה כי די בירי רקטות אחדות ארוכות טווח לכיוון באר שבע ואופקים במזרח ולכיוון אשדוד

ויבנה בצפון כדי לשבש את שגרת החיים בדרום ישראל.²³ שימור מגמה חסכנית זו עד היום האחרון ללחימה העיד על משמעת מבצעית, על תכנית אש מתוכננת היטב ועל רצון להאריך את משך הלחימה תוך כדי שמירה על שרידות אופרטיבית לצד ערעור הישגיו של צה"ל.²⁴ הטפטוף הבלתי פוסק של רקטות, למרות שהיית צה"ל בצפון הרצועה ותוך כדי כיתור העיר עזה, גם הוכיח כי חמאס פיזרה פיזור מחושב את סדר כוחות הגראדים בין החטיבות המרחביות והגדודים שלה. באופן זה ניטלה מישראל היכולת לתת מכה ניצחת למערך הארטילריה של חמאס, למרות פגיעה בדמויות מפתח, כגון אימן ציאם, ראש מערך הרקטות ברצועה, ואמיר מנסי, מפקד המערך במרחב העיר עזה,²⁵ והייתה משום מסר מצד חמאס כי ללא כיבוש כלל הרצועה, יעד שישראל רצתה להימנע ממנו, הגם שלא תאם את שעון החול המדיני, לא יהיה אפשר להפסיק את האש.

במציאות השיגה תכנית חמאס את יעדיה חלקית בלבד, אך די היה בהם כדי להעניק לזרוע הצבאית שלה תחושת ניצחון. למרות ההיטמעות באוכלוסייה, נהרגו מאות פעילים צבאיים, אך עם זאת, היה זה אחוז קטן מסדר הכוחות הלוחם של חמאס,²⁶ מה גם שעשרות הרוגים לא היו משויכים ארגונית לתנועה כי עם לארגונים אחרים דוגמת הג'האד האסלאמי וועדות ההתנגדות העממית.²⁷ יתר על כן, דרג הפיקוד הבכיר של הזרוע הצבאית, בראשות אחמד ג'עברי ומפקדי החטיבות והגדודים שתחתיו, כמעט לא נפגע, כלומר חמאס שמרה על כוחה הצבאי באופן המאפשר לה להמשיך לשלוט ברצועה ולחדש את העימות עם ישראל בכל רגע נתון.²⁸

אמנם השימוש באוכלוסייה כמגן אזרחי גרם להרג בשיעור גבוה של לא מעורבים, אך לא מנע את ישראל מלהמשיך במבצע הצבאי. גם האירוע הנקודתי של הפגיעה סמוך לבית הספר "אל-פאחורה" של אונר"א בעזה ב-6 בינואר 2009, אז מצאו את מותם 42 אזרחים, לא השיג בראיית חמאס את אפקט כפר קנא והביא להפסקת המבצע, אולם השימוש במספר הנפגעים הרב בהחלט שירת את חמאס ביום שאחרי בכל הקשור לחזית התודעתית ולקרב על דעת הקהל הערבית והבין-לאומית.²⁹

הקמת מערך המנהרות והבונקרים בלב המרחב האורבני של העיר עזה ופאתיה שירתה את חמאס לצורכי הסתתרות. עם זאת, דרג ההנהגה הפוליטי של התנועה לא נמלט לחלוטין מאימת הסיכולים הממוקדים. צה"ל הצליח לפגוע בניזאר ריאן, חבר ההנהגה המדינית של חמאס וסמכות הלכתית בכירה, ב-31 בדצמבר 2008 ובסעיד ציאם, שר הפנים של ממשלת חמאס, ב-15 בינואר 2009. השניים נמנו עם החמישייה הפותחת של הנהגת חמאס ברצועה, ועם הפגיעה גם בצלאח אבו שרח', ראש מנגנון ביטחון הפנים של חמאס, זכה צה"ל להישג מודיעיני ומבצעי,³⁰ אולם העובדה שבתום המערכה עיקר ההנהגה של חמאס שרדה ואחזתה בשלטון

על הרצועה נותרה על כנה, די היה בה כדי להתפרש כניצחון והוכחה, כי לא די ביכולות אוויריות ומודיעיניות, מוצלחות ככל שיהיו, כדי לפורר את התנועה.³¹ הזרוע הצבאית של חמאס לא הצליחה לגבות מחיר כבד מחיילי צה"ל, ונכשלה ביכולתה לייצר "הפתעות" במישור הטקטי. לוחמיה נמנעו ככלל מעימות חזיתי עם צה"ל, ונסו לעומק השטח הבנוי תוך כדי השארת אמל"ח רב מאחור, אך בראייתה של חמאס די היה בעובדה שצה"ל נמנע מלחדור לתוך מחנות הפליטים הצפופים כדי להבין כי יצרה סוג מסוים של הרתעה.³²

היכולת של הזרוע הצבאית לשמור על קצב אש תלולת מסלול באופן מדוד ורצוף הייתה מבחינתה של חמאס אחד מהישגיה החשובים של המערכה. לא זו בלבד שמערך הארטילריה של התנועה לא שותק למרות התמשכות הלחימה, העליונות האווירית והפעולה הקרקעית של צה"ל, אלא שהוא אף שמר על תכנית סדורה, גילה משמעת מבצעית גבוהה והוכיח כי פיזור מחסני האחסון והמשגרים בין המרחבים עמד במבחן. מלבד זה, די היה בעובדה שכמיליון אזרחים בישראל הוכנסו לטווח האש של חמאס, תוך כדי שיבוש החיים בעורף, פגיעה של ממש בכלכלת מחוז הדרום והטלת איום על מתקנים אסטרטגיים, דוגמת נמל אשדוד ושדות התעופה של חיל האוויר במרחב, בפרט לאחר שירתה חמאס את הירייה האחרונה כדי לזכות בנקודות זכות נוספות.

סיכום

מבצע "עופרת יצוקה" הנחיל מכה קשה, אם כי לא אנושה, על הזרוע הצבאית של חמאס. על אף עצמת האש שצה"ל הפעיל ולמרות מאות ההרוגים שספגה, היה בסבב הלחימה האחרון כדי להעיד דווקא על כבדת הדרך שעברה הזרוע הצבאית מחוליות טרור במבנה הייררכי רופף לכדי כוח לוחם בעל מסגרות ממוסדות ותורת לחימה. יכולתה לשמור במידה ניכרת על כוחה גם לאחר 23 ימים של לחימה רצופה מול עצמתו של צה"ל, הגם שלא גבתה את המחיר מחייליו

כמו שציפתה, המחישה כמה מחשבה ומאמץ הקדישה במשך השנים תנועת חמאס הן בהיבט בניין הכוח והן באופן ההפעלה שלו. אין לפקפק אפוא ביכולתה של הזרוע הצבאית להפיק לקחים לעתיד מהעימות האחרון, למלא מחדש את השורות ולהתעצם באמצעים שישפרו את יכולותיה. לפיכך יותר משיש לראות במבצע "עופרת

הזרוע הצבאית של חמאס לא הצליחה לגבות מחיר כבד מחיילי צה"ל, ונכשלה ביכולתה לייצר "הפתעות" במישור הטקטי.

יצוקה" משום שיקום הרתעתה של ישראל, נדרשת תשומת לב יתרה לתמרוך האזהרה שנדלק בעקבותיו, תוך כדי הבנה כי צה"ל ניצח בקרב, אך עדיין רחוק מלהכריע במלחמה כולה.

הערות

- 1 דברי ראש הממשלה אהוד אולמרט בתדרוך כתבים בנוגע לפעולה ברצועת עזה. נוסח מלא ראו בתוך:
<http://www.pmo.gov.il/PMO/Communication/PMSpeaks/speechgaza271208.htm>
- 2 אמיר בוחבוט ועמית כהן, "טיפול בהלם", **מעריב**, 28.12.2008; עמוס הראל, "בפחות מ-4 דקות הושמדו רוב בסיסי החמאס", **הארץ**, 28.12.2008.
- 3 עוד בדצמבר 2007 העריך צה"ל – בהערכה שהעביר לראש הממשלה – כי בפעולה קרקעית נרחבת ברצועה עלולים להיות יותר ממאה הרוגים לישראל. בתוך: עמיר רפפורט ועמית כהן, "מדברים ויורים", **מעריב**, 12.12.2007.
- 4 על התפתחות היחסים בין חמאס לאיראן ראו: גיא אביעד, **לקסיקון חמאס**, תל אביב, מערכות, 2008, עמ' 46–50.
- 5 אמיר בוחבוט, "קצין בכיר: אנחנו לא מצליחים למנוע מהחמאס להתחמש", **מעריב**, 20.7.2007; מרכז המידע למודיעין ולטרור – המרכז למורשת המודיעין, תהליך ההתעצמות הצבאית של חמאס ברצועת עזה, אפריל 2008.
http://www.terrorism-info.org.il/malam_multimedia/Hebrew/heb_n/pdf/hamas_080408h.pdf
- 6 אל"ם איתן יצחק, "מתחת לאדמה", **מערכות**, גיליון 422, דצמבר 2008, עמ' 20.
- 7 מרכז המידע למודיעין ולטרור – המרכז למורשת המודיעין, איום הרקטות מרצועת עזה 2007–2000, דצמבר 2007.
http://www.terrorism-info.org.il/malam_multimedia/Hebrew/heb_n/html/rocket_threat.htm
- 8 מן הראוי לציין כי הסכם הרגיעה הושג בשיחות קהיר במרס 2005 בין פת"ח לחמאס בתיווכה של מצרים, בלי שישאל תהיה צד בו. נקבע כי הרגיעה תוקצב בזמן ותותנה בהתנהגות ישראל, כלומר כל הפרה מצד ישראל לראיית חמאס תזכה לתגובה מדודה מצד הארגון. יתר על כן, חמאס התחייבה שלא להשתמש באלימות בעניינים תוך-פלסטיניים ולהשתתף במוסדות השלטון – רשויות מקומיות ומועצה מחוקקת.
- 9 לבד מן העובדה שההישג ביטא הצבעת מחאה של תושבי השטחים כאות לסלידתם מהשחיתות ברשות הפלסטינית ואכזבה מדרכה המדינית, תרם הפיצול ברשימות פת"ח והליכת מועמדיהם במחוזות בנתיב עצמאי לניצחון חמאס. על תוצאות הבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית ראו באתר הבית של ועדת הבחירות המרכזית הפלסטינית: www.elections.ps.
- 10 את הכוח הביצועי הקים שר הפנים בממשלת חמאס סעיד ציאם באפריל 2006, כחלק מניסיון חמאס למגר את גילויי האנרכיה ברצועה ולהיות משקל נגד למנגנוני הביטחון הכפופים לנשיא אבו מאזן. בראש הכוח הביצועי עמד ג'מאל ג'ראח, ולמרותו סרו אלפי חמושים, כמה מהם שירתו בו בזמן גם בגדודי עז אל-דין אל-קסאם – הזרוע הצבאית של חמאס.
- 11 על העימותים בין פת"ח לחמאס ברצועת עזה בשנים 2006–2007 ראו בהרחבה בתוך: Jonathan Schanzer, *Hamas vs. Fatah: The Struggle for Palestine*, New York: Palgrave Macmillan, 2008, pp.95-119; C. Jacob, 'Escalation in Fatah-Hamas conflict', *MEMRI, Inquiry and Analysis*, No. 316, 23.1.2007
<http://www.memri.org/bin/articles.cgi?Page=countries&Area=palestinian&ID=IA31607>
- 12 עמוס הראל, אבי יששכרופ ויובל אזולאי, "הרוגים בקרבות בעזה, מאות נמלטו לישראל", **הארץ**, 3.8.2008; עלי ואקד, "יום קרב: חמאס הכניע חמולה המזוהה עם פתח", אתר www.ynet.co.il מתאריך 2.8.2008.

- 13 אבי יששכרופ, "11 הרוגים בהם ילדים בקרבות בין חמאס לבני חמולת דורמוש בעזה", **הארץ**, 17.9.2008.
- 14 מתוך ריאיון עם אלוף פיקוד דרום יואב גלנט. בן כספית, "קם לנו חזבאללה קטן על הגדר הדרומית", **מעריב**, 29.9.2008; מרכז המידע למודיעין ולטרור – המרכז למורשת המודיעין, תהליך ההתעצמות הצבאית של חמאס ברצועת עזה, אפריל 2008. http://www.terrorism-info.org.il/malam_multimedia/Hebrew/heb_n/pdf/hamas_080408h.pdf
- 15 שם.
- 16 אל"ם איתן יצחק, "מתחת לאדמה", **מערכות**, גיליון 422, דצמבר 2008, עמ' 20–22.
- 17 אבי יששכרופ, "מקורות בעזה: לוחמי החמאס מסתתרים בשכונות מאוכלסות", **הארץ**, 6.1.2009.
- 18 אלכס פישמן, "טרגדיה בדרך להסדר", **ידיעות אחרונות**, 7.1.09.
- 19 יוסי יהושוע ואלכס פישמן, "מקלט צמרת החמאס: מתחת לילדים החולים", **ידיעות אחרונות**, 7.1.2009.
- 20 אמיר בוחבוט, "בתוך הרצועה", **מעריב**, 7.1.2009; אלכס פישמן, "לא כזה ביג דיל", **ידיעות אחרונות** – המוסף לשבת, 30.1.2009.
- 21 ב־4.1.09 ניסתה חוליית חמאס שוגה במנהרות בפאתיה המזרחיים של העיר עזה לחטוף חייל מכוח גולני שפעל במקום. הניסיון סוכל. עמוס הראל ואבי יששכרופ, "סוכל ניסיון של החמאס לחטוף חייל צה"ל", **הארץ**, 5.1.2009.
- 22 בן כספית, "משחקים משבת לשבת", **מעריב** – מוספשבית, 2.1.2009.
- 23 אשדוד ספגה פגיעה לראשונה ב־29 בדצמבר 2008, ובאר שבע הוכנסה לטווח כעבור יממה. מבדיקה שיטתית של מפת הנפילות במבצע "עופרת יצוקה" ומהודעות הזרוע הצבאית של חמאס עולה כי במרבית הימים הקפיד מערך הארטילריה של חמאס לירות לפחות שתי רקטות ארוכות טווח הן למזרח (באר שבע, אופקים ונתיבות) והן לצפון (אשקלון, אשדוד, יבנה ומועצה אזורית גדרות). יתר על כן, על פי סטטיסטיקה שפרסמו גדודי עז אלדין אליקסאם בתום הלחימה, עלה כי נורו 213 טילי גראד לטווחים שבין עשרים לארבעים ק"מ. מהם נורו לכיוון מזרח כ־92 טילים ולכיוון צפון כ־104 טילים, כלומר התקיימה סימטריה בין האזורים באופן ששיק את כל קשת היישובים בדרום תוך כדי טפטוף, על פי ממוצע של חמישה טילים לכיוון צפון וארבעה טילים לכיוון מזרח בכל ימי המבצע.
- 24 http://www.alqassam.ps/arabic/special_files/forqan/hassad_alqassam.doc בסקירה שנתן תא"ל יוסי ביידן, ראש חטיבת המחקר באמ"ן בפני ועדת החוץ והביטחון של הכנסת ב־5.1.2009 נאמר כי הירידה בהיקף הירי היא טקטית וכי יש בידי הארגון אפשרות לירות לעומק ישראל במשך שבועות. אריק בנדר, "אמ"ן: יש לחמאס מספיק טילים ורקטות לעוד חודש", **מעריב**, 6.1.2009; עופר שלח, "הוא יודע לחטוף", **מעריב** – מוספשבית, 9.1.2009.
- 25 יומן אירועים – "עופרת יצוקה" מתאריך 4.1.2009 באתר הבית של שירות הביטחון הכללי – <http://www.shabak.gov.il/publications/oferet/Pages/oferet-yoman.aspx>; חנן גרינברג, "צה"ל: חוסל מפקד מערך הרקטות בעיר עזה", אתר www.ynet.co.il, 10.1.2009; אמיר בוחבוט ועמית כהן, "כוח צה"ל חיסל את ראש מערך הרקטות", **מעריב**, 11.1.2009.
- 26 בתום המערכה בעזה טענה הזרוע הצבאית של חמאס כי רק 48 מפעיליה נהרגו בלחימה. עם זאת, מסר דובר משרד הפנים בעזה איהאב אל-רוצין כי 300 פעילים הכפופים למשרד, ובראשם השר סעיד ציאם, נהרגו במערכה, מהם 230 שוטרים וחמישים אנשי מנגנון הביטחון.

- http://www.alqassam.ps/english/?action=showsta&sid=1309
- http://www.ikhwanonline.com/Article.asp?ArtID=45037&SecID=451
- 27 בתום מבצע "עופרת יצוקה" מסרו "פלוגות ירושלים", הזרוע הצבאית של הג'האד האסלאמי, כי נהרגו 39 מפעיליה במערכה בעזה, www.paltoday.com/arabic/Tools.php?act=PrintPage&id=34535; "חטיבות צלאח א-דין", הזרוע הצבאית של ועדות ההתנגדות העממית, מסרה כי נהרגו 15 מפעיליה במערכה בעזה, www.moqawmh.com/ara/index.php?act=News&id=2584
- 28 אמיר בוחבוט, "רמטכ"ל החמאס מפקד מהבונקר", **מעריב**, 8.1.2009.
- 29 עמוס גלבוע, "כתר הניצחון של החמאס", **מעריב**, 26.1.2009.
- 30 עמוס הראל ואבי יששכרוף, "צה"ל התנקש בבכיר החמאס ברצועת עזה", **הארץ**, 2.1.2009; יוסי יהושוע ורוני שקד, "חיסול בצמרת", **ידיעות אחרונות**, 2.1.2009; אמיר בוחבוט ועמית כהן, "הסיכולים מתחדשים", **מעריב**, 2.1.2009; עמוס הראל, אבי יששכרוף ואנשיל פפר, "צה"ל התנקש בבכיר של החמאס בעזה", **הארץ**, 16.1.2009; רון בן-ישי, "חיסול ציאם – חלק מ'תמונת הניצחון' של צה"ל", אתר www.ynet.co.il, מתאריך 16.1.2009.
- 31 זמן קצר לאחר שוך הקרבות יצאו ממקום מחבואם בכירי חמאס, ובהם איסמעיל הנניה, חליל אל-חיה ומושיר אל-מצרי, וסקרו את ההריסות בעזה. מחמוד אל-זהאר אף יצא בתחילת פברואר 2009 לשיחות בקהיר, ובכך הפריך שמועות בדבר פציעתו או בריחתו לאל-עריש.
- 32 בריאיון שהעניק מח"ט הצנחנים אל"ם הרצי הלוי לאחר המבצע הוא אמר את הדברים האלה: "העוצמה הזו שנכנסנו בה הורידה את רמת הנפגעים... העוצמה שהפעלנו בתקיפה לא נתנה להם להפעיל את הדברים שבהם הם היו מוכנים הכי חזק... הגענו אליהם מכיוונים לא צפויים ובעוצמה כזו שהמחבלים לא נשארו כדי להפעיל את המלכודות שהכינו לנו... המחבלים שהשתלטו על הבתים שהאזרחים עזבו, השאירו בכל בית מטענים עם חוטים מחוברים ומוכנים להפעלה, RPG מוכנים לשיגור, רובים על הרצפה. ממש תחנות של נשק. אבל העוצמה שבה נכנסנו הבריחה אותם. הם לא נשארו שם כדי להשתמש בזה". יוסי יהושוע וראובן וייס, "אז אין לי בכלל דילמה", **ידיעות אחרונות** – המוסף לשבת, 23.1.2009.